

Het Heidense Midzomerfeest

door Boppo Grimmsma

Inleiding

Vanaf midwinter worden de dagen langer tot op de midzomerdag. Op deze dag staat de zon op zijn hoogste punt aan het hemelgewelf en duurt de dag het langst. Na deze dag keert de zon en worden de dagen weer korter. Op de midzomerdag is de zon enerzijds op zijn krachtigst, de overwinnaar, maar tegelijk sterft hij. De zon neemt op deze dag weer in kracht af en de Fenrirs wolf neemt weer in kracht toe. De warmste en de vruchtdragende dagen liggen nog wel in het verschiet, maar daarna komen de vorstreuzen hun ijzige bezoek in Midgaard afleggen. Echter, we weten dat na deze periode van donkerte en kou, ook weer een tijd van licht en warmte zal komen. De zon moet sterven om opnieuw geboren te worden. Het is de eeuwige kringloop van worden, vergaan en opnieuw worden.

Voor de heidense boeren is Midzomer het punt waarbij niet meer *voorbereidend* werk op de akkers gedaan wordt, maar is het *wachten op* en *beschermen van* de oogst. In de komende maanden zal blijken of in de voorbereiding (zaaien, bemesten enz) de juiste keuzes gemaakt zijn. Dat wat gezaaid en onderhouden is, moet nu afrijpen. Met Midzomer begint de eindfase van alles dat eerder gepland was. Nu beginnen de resultaten zichtbaar te worden van alle noeste arbeid. Het Lot bepaalt hoe vol de oogst zal zijn. We kunnen terug schouwen, en overwegen wat we goed of wat verkeerd gedaan hebben, en nu is het moment gekomen om de Goden te vragen de afrijping gunstig te laten verlopen. Vooral het bieden van bescherming tegen storm, slagregens, onweer en hagel.

Wilde dans om Sint Jansvuur – houtsnede van Jan Boon

Traditioneel werd Midzomer (in onze streken ook wel Sint Jan genoemd) gevierd op 24 juni. Sint Jan is de heilige Johannes de Doper, die Christus doopte in de rivier de Jordaan.

Naast de kerkelijke rituelen heeft Sint Jan ook wereldlijke rituelen zoals het ontsteken van het Sint Jansvuur op de avond van 23 juni, en het rollen in de dauw van de ochtend van 24 juni. Men “waste” zich met dauw door in de vroege ochtend in het natte gras te rollen.

Ook wij houden als datum voor onze midzomerviering 24 juni aan als midzomerdag. Strikt genomen is (zoals hieronder uitgelegd wordt) 24 juni niet de langste dag. Met 18 uren en 46 minuten tussen zonsopgang en zonsondergang is 21 juni de langste dag. Sint Jan heeft 18 uren en 45 minuten zitten tussen zonsopgang en zonsondergang. Met 24 juni bevinden wij ons wel in het midden van de periode die negen dagen duurt en die zeker tot in de negentiende eeuw aangeduid werd met de naam *plústiid*. Tijdens deze periode van negen dagen lijkt de zon bijna stil te staan. Deze periode ging in Friesland gepaard met het intensief luiden van de kerk- en klokkestoelklokken. Tot op heden is men er niet in geslaagd het woord 'plústiid' voldoende te verklaren. Men gaat er vanuit dat het luiden van de klokken te maken had met het verjagen van kwade machten in deze voor mens, dier en gewas oh zo belangrijke overgangperiode.

Aan het gebruik van het luiden van de klokken is een einde gekomen onder druk van de kerk. Er zijn verschillende documenten bewaard gebleven waaruit blijkt dat het luiden van klokken in de 'plústiid' in Friesland vanaf de reformatie zwaar bestraft werd. Gedurende deze periode van negen dagen die dus begint op 21 juni lijkt de zon dus stil te staan net als in de joeltijd. Leuk om te vermelden is dat wij met Sint Jan dan wel niet de langste dag hebben genomen, wij hebben echter wel de kortste nacht te pakken met de nacht van 23 op 24 juni. Als het helder is, kunnen we om 00.13 uur nog het laatste sprankje licht zien van de oude dag en om 03.11 uur begint het alweer te dagen.

In Nederland is het volksfeest van Sint Jan bijna een stille dood gestorven. In enkele Brabantse dorpen wordt het nog gevierd. Daarnaast wordt op vrije scholen en door paganistische groeperingen het Midzomerfeest opnieuw gevierd. We kunnen hierbij spreken van neofolklore. In de jaren dertig hebben volkskundigen nog wel een poging gedaan het feest te reanimeren, echter zonder veel succes. In andere delen van Europa (Scandinavië, de Baltische- en Slavische landen) is het Midzomerfeest nog een levende traditie. In de plattelandsgebieden van Zweden en in grote delen van de Alpen, zeg maar de perifere plekken waar het Germaanse heidendom het langste stand hield, is het midzomerfeest nog steeds een levendig volksfeest. In Zweden is de "Midsommar" een van de populairste seizoensfeesten.

Midsommarfeest in Zweden

Op zaterdag 23 en zondag 24 juni organiseert Nederlands Heidendom een heidens Midzomerfeest. Deze tekst is bedoeld als ondersteuning bij de reconstructie van een authentiek Germaans-heidens Midzomerfeest.

De begrippen “Midzomer” en “Midzomerfeest”

Bij het naslaan van verschillende woordenboeken zijn dit de huidige definities voor het begrip “midzomer” en

de gerelateerde begrippen:

mid·zō·mer :	periode van het midden van de zomer
mid·zō·mer·nacht :	kortste nacht van het jaar op 21 juni
mid·zō·mer·feest :	feest op 21 juni

De overlevering leert ons dat de naam van het seizoensfeest dat rond de zomerzonnwende gevierd werd (rond de 21^e juni) eenvoudig “*Midzomerfeest*” of “*Zonnwendefeest*” was.

Enkele voorbeelden van de benaming in Germaanse talen staan hieronder:

Oudfries	midsumer
Oudnoors	midsumar
Oudijlands	midhsumar
Engels	midsummer
Oudengels	middansumer
Middelnederlands	sonnenwende
Oudhoogduits	sunninwenti

De gekerstende naam voor het midzomerfeest is het “Sint Jansfeest”.

Ik zal in het vervolg van dit artikel de naam “Midzomer” en “Midzomerfeest” gebruiken, zoals ik het begrip “Joel” voor het midwinterfeest gebruik. Daarbij gebruik ik de hoofdletter “M” in het heidense woord Midzomer, en de kleine letter “m” in het moderne begrip midzomer. Het begrip “Midzomer” is een heilig begrip, en “midzomer” een werelds begrip.¹

Karakteristieken van het volksfeest Midzomer / Sint Jansfeest

Vruchtbaarheid

Eind mei is het begin van de zomer, 21 juni is het midden van de zomer. Vruchten moeten afrijpen en sterven zodat ze het zaad voor het volgende groeiseizoen kunnen dragen.

Op dezelfde wijze heeft de zon zijn hoogste punt bereikt, de zon moet sterven zodat ze met midwinter opnieuw geboren kan worden. Sterven om opnieuw te leven.

De midzomer is het begin van de “moedertijd” van het jaar, dat wat gebloeid heeft gaat nu vrucht dragen. Midzomer is dan ook aan de vruchtbaarheidsgoden gewijd.

¹ Op Wicca-webstekken lees je, als het over de seizoensfeesten gaat, dat men Midzomer aanduidt met het begrip “Lida” of “Liða” of “Litha”. Dit begrip is opgetekend door de Angelsaksische monnik en geschiedschrijver Beda die in de 7^e en 8^e eeuw in Engeland leefde. Hij noemde de maanden juni en juli “voor Lida” en “na Lida”. De betekenis is mij niet duidelijk, en omdat alleen Beda dit begrip noemt, geef ik voorkeur aan het gebruiken van het begrip “Midzomer”

In het *Altenglisches Wörterbuch*, van Gerhard Köbler, staat de volgende begripsomschrijving:

li-d-a, ae., sw. M. (n): nhd. *Schiffer, Seemann, Seefahrer*;

Vw.: s. sum-or-; Hw.: s.li-d; E.: s. li-d; L.: Hh 201, Hall/Meritt 218a, Lehnert 137b

Het lengen van de dagen veroorzaakt bij jongeren een hormonale storm, die dwingt tot het zoeken van een partner. Het gemeenschapsfeest Midzomer was de mogelijkheid om een levensgezel te vinden, en in het verlengde daarvan bij de hogere machten vruchtbaarheid af te dwingen. De hoogtijdag Midzomer blijkt in de agrarische samenleving, ook in biologisch en economisch opzicht voor de mens een hoogtijdag te zijn. Het is namelijk hét moment voor vrijers om gemeenschap te hebben. Als een vrouw midden juni zwanger wordt, kan ze tot aan de oogstperiode nog volop in het boerenbedrijf meewerken. In de rustige winterperiode is ze hoogzwanger en krijgt ze de noodzakelijke rust. Het kind wordt in maart geboren en de vrouw is in april en mei weer genoeg aangesterkt om mee te werken op de versgeploegde akkers.

Op de webstek van het “Nederlands Centrum voor Volkscultuur” leest men over vrijen op Sint Jan het volgende:

Met Sint Jan - 24 juni - was het voor vrouwen mogelijk een vrijer te vinden. In de zeventiende eeuw was het gebruikelijk bloemen aan de huizen te hangen of boven de straat en 's avonds feest te vieren met elkaar. Jongens en meisjes trokken gearmd door het dorp of de buurt. Volgens een ooggetuige uit 1606 werd er gedanst en zong men 'ijdelicke liedekens'. Wist de vrouw een man te strikken dan werd deze 'mijn Sint Jan' genoemd. Bredero dichtte over dit feest, en liet *Bouwen Langh-lijf* vertellen over zijn ontmoeting met *Sinnelijcke Nel van Gooswegen*:

*So haest als zij mijn sach,
So stong ick huer wel an
Want sij riep, int volle seltscip:
Dit is mijn eyghen Sint Jan.*

Bron: J. ter Gouw, *De Volksvermaken* (Haarlem 1871)

Gezondheid

Tijdens het midzomerfeest verzocht het volk de goden om een goede gezondheid van zichzelf, het vee en een goede oogst.

Op de webstek van het “Nederlands Centrum voor Volkscultuur” leest men het volgende:

De dauw van 24 juni, de feestdag van Sint Jan, zou helpen tegen allerlei ziekten. Mensen stapten vroeg uit de veren, net als op Hemelvaartsdag, om zich met dauw te wassen door in het natte gras te rollen.

Wie dat rollen in het gras te boers vond, legde de avond ervoor doeken buiten waar de dauw in kon trekken. De doeken werden 's morgens uitgewrongen en men kon zich dan wassen met de heilzame Sint Jansdauw. Een Gelderlander dichtte over het Sint Jansfeest en de dauw in de zeventiende eeuw:

*Maar Sint Jan wordt boven maten
Seer gevierd van desen rey
Want ey siet eens langs de straten
Uwt haer vensters mey bij mey
Die sij tot een offerhande
Van sijn dau nu brengen voort
Want sij seggen, dat men 't branden
Van veel sieckten daerdoor smoort.*

Gemeenschapszin

In tegenstelling tot het typische familiefeest *Joel / Kerstmis*, is *Midzomer* een gemeenschapsfeest. Het gemeenschappelijk vieren van het zomerzonnwendefeest door alle dorpsbewoners, verstevigde de onderlinge banden. In een gemeenschap waar het sociale vangnet *goed noaberschap* (nabuurplicht) was, daar is een goede band met alle burens van levensbelang. Zoals we in de Saga's kunnen lezen staat uitstoting uit de sibbe gelijk aan de dood.

Daarnaast is het natuurlijk zo dat het zomerse weer zich beter voor een gemeenschappelijke buitengebeuren leent, dan de ijzige kou van de Joel.

De dood was bij onze heidense voorouders geen definitief afscheid van de gemeenschap. De dode leefde door aan gene zijde, altijd in de buurt. En evenals bij de Joel was de periode van de zomerzonnwende het moment waarop de sluier van de gene zijde iets opgelicht werd waardoor het contact met

de overleden voorouders mogelijk werd.

Is het midzomerfeest een Germaans zonnwendefeest? (de traditiedieven)

De cultuurhistoricus *Gerard Rooijackers* is, in navolging van Neerlands grootste traditiedief *J.J. Voskuil*, heel stellig in zijn bewering dat het Sint Jansfeest niet terug gaat op een heidens midzomerfeest.² Continuïteit in midzomergebruiken van de heidense- tot in de christelijke tijd zou niet bestaan. Nee, sterker nog de midzomergebruiken zoals die bijvoorbeeld in de Baltische landen nog zeer levendig zijn, zijn gebruiken die pas in de 20^e eeuw ontstonden onder invloed van een sterker wordend nationaal bewustzijn; gevoelens van etnische saamhorigheid onder de communistische dictatuur. Er is een voorchristelijk Keltisch midzomerfeest geweest, maar een Germaans midzomerfeest, nee. "Invention of tradition" volgens Rooijackers, die als levensdoelstelling het ontmantelen van tradities gekozen lijkt te hebben.³

Wat is er waar van deze, met een dogmatische stelligheid geuite, beweringen? Want als Rooijackers gelijk zou hebben, en er is geen continuïteit in de traditie van het vieren van een midzomerfeest, dwz. dit feest zou geen heidense wortels hebben, dan is het vieren ervan niets meer of minder dan een fantasy-achtige happening. En niet een traditie die de expressie is van een volksreligie.

Vreemd vind ik de stelligheid waarmee de bewering gedaan wordt dat het Sint Jansfeest een puur christelijke oorsprong heeft. Het heeft er de schijn van dat men hiermee een politiek statement wil geven. Natuurlijk is het zo dat een historicus geen manuscripten overleggen kan waarin staat: "het heidense midzomerfeest is in een gekerstende vorm overgegaan in het Sint Jansfeest". Continuïteit in historische bronnen kan dus niet aangetoond worden. Echter er zijn

² Voor een goed begrip van de aard van de uitlatingen van de heer Rooijackers, moet men weten dat hij in het christelijke opinie weekblad *Tertio* aangeduid wordt als een: "katholiek geëngageerde wetenschapper" (bron: *Tertio* 279 - 15 juni 2005 - p. 14-15)

³ bron: VPRO - De oorsprong van de viering van Midzomernacht, Fragment OVT 19 juni 2005 uur 2 (5 min.) De langste dag (Midzomernacht) is in vele gemeentes de aanleiding voor een feest, soms gepaard met grote vuren en verkleedpartijen. De wortels van deze viering worden gezocht in Germaanse en Keltische zonnwendefeesten. In hoeverre zijn deze festiviteiten gebaseerd op dit soort oude tradities? Michal Citroen spreekt hierover met cultuurhistoricus Gerard Rooijackers.

sterke aanwijzingen die deze traditiedieven ongelijk geven, en dat onze volkscultuur wél als een “levend archief” voor ons kan dienen.

Ten eerste: de Abrahamistische religies kennen geen zonverering en zonnecultus (Islam, Jodendom, Christendom). Hun tradities zijn gebaseerd op de maan. Zo kent de mohammedaanse kalender alleen lunaire feesten. De eerste joodse kalender, gebaseerd op de oude Babylonische kalender, was een echte maankalender inclusief schrikkelmaanden. De huidige Joodse kalender is nog steeds een maankalender met twaalf maanden van afwisselend 29 en 30 dagen. De drie joodse seizoensfeesten zijn dus gebaseerd op maankalender. Logische gevolgtrekking is dat de derde Abrahamistische stroming, het christendom, ook zijn feesten volgens de maankalender vaststelt. Echter, Kerstmis en Sint Jan zijn feesten die vastgesteld zijn op de *kortste*- en de *langste dag*. Deze feesten zijn op deze specifieke dagen vastgesteld om de twee belangrijkste heidense feesten te kerstenen. Het Midzomerfeest, gebaseerd op het zonnejaar, moet dus wel een van oorsprong Indo-europese traditie zijn. En het Sint Jansfeest is daaruit voortgekomen.

Ten tweede is er het populaire gebruik waarbij mensen door de rook van het uitdovende Sint Jansvuur springen. De volksoverlevering kent aan dit “vuurspringen” een geneeskrachtige en vruchtbaarheidsbevorderende werking toe. In de Bijbel staat dat het *verboden* is “door het vuur te laten gaan van zonen en dochters” (Deuteronomium 18:10).

Ten derde is er de onlogische koppeling van Sint Jan (Johannes de Doper) aan het midzomerfeest. Het zomersonnewendefeest werd aanvankelijk door de kerk verboden, en toen dat niet lukte gekerstend. Het Sint Jansfeest is door kerkelijke instanties op 24 juni geplaatst.⁴ De geboortedag van Johannes de Doper (1/2 jaar voor die van Jezus)⁵ valt op de 24^e juni. Hierdoor had de Katholieke Kerk de beide zonnwendefeesten (Midzomer en Joël) gekerstend. Dat het Sint Jansfeest en Kerstmis daadwerkelijk een *constructie* zijn van Rome, bedoeld om de heidense Europese zonnwendefeesten te vervangen blijkt onder andere uit de volgende onlogische feiten:

- Vreemd is het feit dat het Sint Jansfeest van de Egyptische Christenen *niet* op de 24^e juni valt, maar op 5 januari.
- Vreemd is dat alle andere heiligen door de Katholieken worden herdacht op hun sterfdag.⁶
- Vreemd is dat de Kerk aangeeft dat de “geboorte” van de zon (25 december) samenvalt met de “geboorte” van Jezus; daarentegen valt het “sterven” van de zon (24 juni) samen met de “geboorte” van Johannes de Doper. Waarschijnlijk heeft men, nadat het verbieden van het midzomerfeest niet gelukt was, en men geen heilige kon vinden die rond midzomer gestorven was, deze onlogische constructie bedacht.

⁴ Waarschijnlijk om het Romeinse feest ter ere van de godin Fortuna te verdringen dat op dezelfde datum viel.

⁵ Luke states that John was born about six months before Jesus, (Luke 1:64). On the basis of Luke's account, the Catholic calendar placed the feast of John the Baptist on June 24, six months before Christmas. It is unknown exactly when or how December 25 became associated with Jesus' birth. The New Testament does not give a specific date. Today many scholars believe that it is likely Jesus was not born on December 25, but more likely around September 29. It is unknown exactly when or how December 25 became associated with Jesus' birth. The New Testament does not give a specific date. Several scholars have suggested that Sextus Julius Africanus gave this date in *Chronographiai*, a now lost reference book for Christians written in AD 221. This date is nine months after the traditional date of the Incarnation (March 25), now celebrated as the Feast of the Annunciation. [Wikipedia: John the Baptist; Christmas]

⁶ In 245, the theologian Origen denounced the idea of celebrating Jesus' birthday "as if he were a king pharaoh." He contended that only sinners, not saints, celebrated their birthdays. [Wikipedia: Christmas]

De datum van 24 juni voor het Sint Jansfeest werd voor Europa dus bewust gekozen zodat het heidense midzomerfeest in Europa vervangen kon worden.

Ten vierde vermeldt Snorri Sturluson in de 13^e eeuw in zijn “Heimskringla” dat er drie offerfeesten waren: een *midzomeroffer*, een *offerfeest na de oogst* en een *midwinterfeest*. Ook de “Ynglinga saga” noemt deze drie offerfeesten. Uit deze contemporaine bron blijkt dat de heidense Scandinaviërs een midzomerfeest kenden!

Ten vijfde zijn dezelfde Sint Jansgebruiken (wild dansen, grote vuren, gebruik van bepaalde kruiden, oprichten van een zomerstaak, dauwrollen, offeren etc.) die niet christelijk te verklaren zijn, wijd verspreid in alle Europese landen.

Al in de 7^e eeuw is er een verbodsbepaling op bepaalde gebruiken tijdens het Sint Jansfeest. Verboden vanwege het heidense karakter werden:

1. het reidansen;
2. het spelen en zingen van duivelse liederen;
3. en het dansen bij “zonnestilstanden” op het feest van de heilige Johannes (uitspraak van Sint Eligius ca. 590-660; bisschop van Doornik-Noyon)

Een zo grote verspreiding van een feest op dezelfde datum met overeenkomstige niet-christelijke gebruiken, moet toch ook de traditiedieven aan het denken zetten over het al dan niet bestaan van een heidens zomerzonnewende feest, en de continuïteit in het christelijke Sint Jansfeest!

De bronnen

Bij het zoeken naar elementen voor het vieren van het midzomerfeest gaat men eerst op zoek naar wat contemporaine bronnen (christelijke verbodsbepalingen, Saga's en mythen) te vermelden hebben, en vervolgens gaat men opzoek naar heidense elementen in de Europese volksfeesten. Dus, in de christelijke tradities van het Sint Jansfeest zoeken naar de overblijfselen van een heidens feest. Ook is het zaak om te ontdekken welke overblijfselen welke betekenis hadden. Folkloristen en volkskundigen zoals bijvoorbeeld Jos Schrijnen, J. ter Gouw en J. van der Ven zijn daarbij waardevolle bronnen. Recent heeft Aat van Gilst in zijn boek “Midzomer in Europa” een uitputtende opsomming gegeven van midzomergebruiken.

Riten en Mythen

De betekenis van de rite wordt uitgelegd in de mythe. De rite drukt door handelingen en symbolen uit wat in de mythe verteld wordt. Als men de rite uitvoert of ondergaat, en er daadwerkelijk voor openstaat, komt men in de sfeer van het goddelijke en van de voorouders. Kennis van de mythen is dus noodzakelijk voor het begrijpen van de riten.

Wat zijn rituelen

In de sleur van het dagelijkse leven geven de seizoenfeesten en bijbehorende rituelen een moment van bezinning. Door op te gaan in het ritueel staat men stil bij de bijzondere gebeurtenis van de seizoensovergang. Zonder rituelen glijdt een leven en de seizoenen geruisloos aan mensen voorbij. Rituelen zijn het middel om de seizoensovergangen intens te beleven.

Op de gezette tijden waarop het lijkt of de zon even stilstaat, moet ook de een mensenleven even halt houden. Op het vierspakig rad, symbool van de vier zonnemomenten (zonnewendes en eveningen), kan het anker uitgegooid worden. De rituelen zetten van de tijd stil en creëren een heilige ruimte (van de profane wereld afgeschermd) waarin men geheel in de gebeurtenis kan opgaan. Dit is het moment waarop men, in een gemeenschappelijke beleving samen met de Goden en overleden voorouders, boven het alledaagse uitgetild wordt en zijn/haar bouwsteen aan de *Goddelijke Ordening* kan leveren.

Doel van de rite is dus het bewerkstelligen van de *Goddelijke Orde*, en daarmee het voorkomen van wanorde (de chaos), de vijand van al het leven. De vier seizoenenfeesten (Ooster, Midzomer, Herfst en Joel) vallen samen met de eveningen en de zonnewendes. De seizoenenrituelen spiegelen zich aan de kringloop der seizoenen, en hebben als onderwerp de *schepping*, het *hoogtepunt*, de *ondergang* en de *dood* van de wereld.

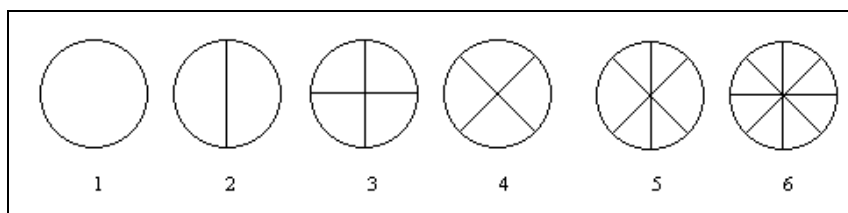
De seizoenenfeesten zijn in drie fasen te verdelen:

1. de voorbereidende fase
2. de symbool fase
3. de terug naar aarde fase

Ad 1. De voorbereiding is praktisch, verstandelijk en emotioneel. Praktisch in de zin dat men het vieren van een seizoenfeest moet organiseren; de locatie, het brandhout, de midzomerpaal, bloemen plukken, eten en drinken etc.. Verstandelijk in de zin dat men de geschiedenis en betekenis van het Midzomerfeest goed moet leren kennen, en emotioneel door de spanning en anticipatie op te bouwen zodat men in de juiste gemoedstoestand raakt voor het vieren van het feest. Ook het afbakenen van de ruimte (de cirkel om de midzomerstang en de cirkel om het midzomervuur waar de symboolfase plaats gaat vinden) door de drievoudige ommegang maakt deel uit van de voorbereidende fase.

Ad 2. De symboolfase is de kern van het ritueel. Symbolisch stappen we de geheiligde ruimte binnen, en alle rituele handelingen zijn een verzinnebeelding van de strijd voor het behoud van de Goddelijke Ordening (de loop van de Zon door het jaar). Symbolen en symbolische handelingen zijn bedoeld voor een gevoelsbeleving. Ze uiteten de taal van de emotie en het irrationele. Symbolen zijn bedoeld om de ratio buitenspel te zetten en de Goddelijke Ordening te beleven.

Ad 3. Nadat de symboolfase het leven een diepere betekenis gegeven heeft, en ons emotioneel tot in het diepst geroerd, is het tijd om weer “terug op de aarde te komen” en de spanning te ontladen door middel van een feest. Door te eten, te drinken, te zingen en dansen ontaardt de opgebouwde spanning zich, en kan men weer de profane tijd en ruimte binnentreden. Met het feest viert men ook dat, door het uitvoeren van de midzomerrituelen, de Zon zijn goede loop hervonden heeft, de zomer in de herfst kan overgaan: de Goddelijke Orde is weer gewaarborgd.

1. de cirkel: heel ongedeeld jaar, ring van het jaar zonder begin en eind
2. gedeelde cirkel: het jaar verdeeld in een zomer en winterperiode (lijn; boven is midzomer, onder is midwinter) In de Oud-Engelse runenrij staat de 'gedeelde cirkel' bekend als gear (jaar).
3. vierspakig staand rad: het jaar in vier seizoenen gedeeld (zomer, herfst, winter, lente)
4. vierspakig schuin rad: het jaar verdeeld volgens opkomen/ondergaan van de zon in zomerzonnewende en winterzonnewende
5. zespakig rad: het jaar verdeeld volgens opkomen en ondergaan van de zon in zomerzonnewende, winterzonnewende en dag- en nachtevening
6. achtpakig rad: het jaar verdeeld volgens opkomen en ondergaan van de zon in zomerzonnewende, winterzonnewende, dag- en nachtevening en noord-zuidlijn.

Oprichten midzomerstang in Zweden

Gravure van
Midzomerfeest in
Frankrijk

De midzomerrituelen

De seizoensrituelen zijn de cyclische geïnspireerde rituelen. Deze rituelen worden daarom in een cirkelvorm uitgevoerd. De cirkel kan zowel gezien worden als symbool voor de Zon als van de Aarde.⁷ De Zon is de levensschenker aan Moeder Aarde.

De cirkel met kruis op de grond, kan gezien worden als de aarde met haar vier windstreken. In de *De begoocheling van Gylfi* staat dat de Aarde vier dwergen heeft die haar ondersteunen *Austri, Vestri, Nordri* en *Sudri*.

In deze “cirkel op de grond” treffen we een *boom* of een *vuur* aan. Door het oprichten van een boom of een vuur in het midden van de cirkel, kan het contact met de Goddelijke wereld gelegd worden. Het symbool van de kosmische- of wereldboom, was bij de Noordgermanen bekend als de Yggdrasil, en bij de Saksen als de Irminzuil (Irminsûl = geweldige zuil).

Kijkend naar de seizoensfeesten dan valt op dat in de eerste helft van het jaar, tot en met het Midzomerfeest de boom centraal staat, daarna neemt het vuur een belangrijkere plaats in. De reden hierachter is dat de boom het symbool voor vruchtbaarheid is (fallusvorm). De boom is het symbool van leven, in Scandinavië wordt de Yggdrasil ook wel “*Barnstokkr*” genoemd; “levensboom” / “kinderstok”. De eerste helft van het jaar is *leven* en *vruchtbaarheid*, de tweede helft van het jaar is *rijping* en de *dood*.

Vuur wordt in Scandinavië ook wel aangeduid als “*Branstokkr*”, “vuurboom”. Het woord “vuurboom” moet symbolisch gelezen worden. De vlammen zijn de wortels en de rookkolom die in de hoogte uitwaaiert zijn de stam en kruin van de boom. Dit lijkt onbegrijpelijk. Echter, het rituele doel van het vuur was contact leggen met de Goddelijke wereld. In de Beowulf en in het verslag van Ibn Fadlan, staat dat de rookkolom van het crematievuur die tot in de hemel reikt, de ziel van de overledene naar de goden transporteert.

⁷ Het vier- (vier seizoenen) en zespakig rad is het symbool voor de Zon. Het rad als zonnelymbol treffen we aan op Bronstijd rotsgravingen in Scandinavië, en het wordt vaak gebruikt in Sint Jansvieringen. In het zuiden van Zweden, Noorwegen, Denemarken en Noord-Duitsland worden op grote schaal ingegraveerde figuren (mensen; schepen; bomen; het rad) op de rotsbodem aangetroffen.

Het rad komt bijzonder vaak voor als symbool op deze rotsfiguren. Vaak in combinatie met een schip een wagen of gedragen/vereerd door personen. In de Indo-europese literatuur (Griekse en Indische) wordt beschreven hoe de zon iedere dag met paard en wagen langs de hemel getrokken wordt. Iedere nacht vaart de zon per schip van het westen naar het oosten.

Ook uit volksgebruiken is het rad of wiel als zonnelymbol bekend. In Europa is het een wijd verbreid gebruik om met een 'vuurrad' te rollen. Met midzomernacht (St. Jan) wordt een met stro omvlochten wagenwiel branden van een berg gerold. (AGR §316) Met midwinternacht wordt in sommige streken van Sleeswijk een wagenwiel door het dorp gerold. (AGR §316) Met het rollen van een rad wordt de zonneloop nagebootst, om deze in zijn loop door het jaar bij te staan. (AGR §316)

In Europese landen is in de eerste helft van het jaar het oprichten van de *levensboom* het belangrijkste, in de tweede helft van het jaar wordt de meeste waarde gehecht aan de *vuurboom*. Midzomer ligt op de helft van het jaar, daarom wordt zowel de midzomerstang opgericht, als het midzomervuur aangestoken.

De vruchtbaarheidsgoden *Freyr* en *Freyja* worden met Ooster en Midzomer aangeroepen. Met Midzomer worden naast de vruchtbaarheidsgoden wordt ook de lichtgod *Balder*, en de strijder tegen de chaosreuzen *Thor* aangeroepen. In de tweede helft van het jaar is de zielenvervoerder en leider van de einherjar *Odin* de aangeroepene.

Midzomerstang in Zweden, met haan in de top

Als men de midzomerrite uitvoert, moet het rationele en analytische denken loslaten, door de symbolen en handelingen van het ritueel gaat men in beelden denken, in oerbeelden.

Het vierspakkig rad, de cirkel doorsneden met het kruis, is de aarde met de kringloop van haar seizoenen en de vier windstreken. In het centrum van de cirkel staat de kosmische boom (boom of vuur), de Yggdrasil, het contact met de Goddelijke wereld.

Voordat er een midzomerritueel uitgevoerd kan worden, moet *de plek* van de rituele handelingen (de plaats waar de midzomerstang komt te staan, en de plaats van het midzomervuur) *heilig* (sacraal) gemaakt worden. Dit kan bijvoorbeeld door een drievoudige processie (omgang), waarbij men rechtsom (met de zonneloop mee) gaat. De wijding vindt dan op drie niveau's plaats (dode voorouders, gemeenschap, goden); (laagste zonnestand, middelste- en hoogste zonnestand). Bovendien waarborgt men de goddelijke orde door met de zonnegang mee te lopen. Nog tot in de vorige eeuw was het gebruikelijk dat bij een begrafenis op de terpdorpen in Friesland, eerst met de baar drie keer rechtsom om het kerkhof gelopen werd voor de ter aarde bestelling plaatsvond.

"Zegening van het koren in Artesië", schilderij door Jules Breton, 1857

Midzomerstang met de rode haan⁸ (oprichten op 23 juni tussen 12:00 en 13:00)

Wereldboom (Yggdrasil) met een haan in de top; detail van het Överhogdal wandtapijt uit Zweden. Dateert tussen 800 en 1000 n.o.j.

Als de cirkel geheiligd is, kan de band met de Goddelijke wereld hersteld worden, door op het moment van de middag (het moment dat de Zon op zijn hoogste punt aan de hemel staat) de midzomerstaak op te richten. De verbinding met Freyr, Freyja en Balder is nu tot stand gebracht. Dan is het moment om de overleden voorouders bij het ritueel te betrekken. Dit kan door een met midzomerbloemen beklede lege stoel in de cirkel te plaatsen. Een offer kan aan Freyr en Freyja gebracht worden, waarbij om vrede en vruchtbaarheid verzocht wordt. Daarna kan de “koningsvogel” de haan boven op de midzomerstaak afgeschoten worden. De haan staat symbool voor de zon, en heeft op de middag op midzomer zijn hoogste punt bereikt. En wat “boven geschiedt, moet ook hier beneden geschieden”; de haan als symbool voor de zon, moet sterven om opnieuw geboren te kunnen worden. Tegenwoordig gebeurt dit nog door de Koning van het schuttersgilde die tijdens midzomer de Koningsvogel neerhaalt.

Als de haan afgeschoten is vindt er een heildronk/minnedronk plaats, als bezegeling van het ritueel. Daarbij gaat de drinkhoorn de cirkel weer rechtersom.

Naast Freyr en Freyja kan ook de Mythe van de stralende Balder⁹ die dodelijk door de Maretak getroffen wordt, om vervolgens in de “nieuwe wereld” weer uit de dood op te staan,

⁸ Door het oprichten van de midzomerboom met in de top een haan, voorkomt men chaos in de wereld en bevordert men vruchtbaarheid.

De Kallemooi, de Mei-bomen, de Paaspalen in de achterhoek de Midzomerstang –allemaal met een haan in de top- zijn de wereldlijke weergaven van de mythologische wereldboom de Yggdrasil. In de Germaanse mythen zit ook een haan in de top van de wereldboom. Ook in verschillende Indo-europese overleveringen (Iranse, Oud-indiaas en Griekse) zit in de top van de wereldboom de zonnevogel.

Volgens het Oudnoordse lied van *Svipdag* zit op de bovenste tak van de Yggdrasil de als weerlicht glanzende haan *Vidofnir*. Deze haan is wellicht identiek is aan de haan *Gullinkambi* (Goudkam) uit de *Völuspa*. Gullinkambi wekt de einherjar (de in de strijd gestorven helden van Odin) en de Asen, bij het aanbreken van het Ragnarök, om ten strijde te trekken tegen de krachten van de chaos. Terzelfder tijd wekt een bloedrode haan de doden in de Hel om ten strijde te trekken. De haan is dus ook verbonden aan de overleden voorouders, mede daarom wordt het beest gezien als vruchtbaarheidssymbool.

⁹ **Balder** -de stralende- (Baldr in Scandinavië)

Balder is een van de belangrijkste goden uit het pantheon, door de rol die hij in de mythen speelt.. Hij is de tweede zoon van Wodan en Frija (Frigg in Scandinavië), zijn vrouw is Nanna. Balder is niets dan goeds. Hij is van zo'n uitzonderlijke schoonheid en zo licht van tint dat het lijkt alsof hij straalt. De uitleg van zijn naam is nog omstreden. Het kan zijn dat balder "wit" betekent of "dapper". Hij woont in Bredablik, dat in de hemel ligt, en waar niets onrein is. Balder bezit een schip Hringhorni (schip met een cirkel op de steven; een voorstelling van het 'zonnenschip').

Balder is de hoofdrolspeler in een van de belangrijkste mythen, Balder's dood. De lichtgod heeft naargeestige dromen waarin zijn dood voorspeld wordt. Zijn moeder Frija, laat alle planten, dieren en voorwerpen een eed afleggen, dat ze Balder niet zullen kwetsen. Behalve..... *de maretak*. Dit plantje vindt ze te klein om gevaarlijk te zijn. Vervolgens gebruikt Loki de maretak om Balder te doden. Het verlies van Balder is het verschrikkelijkste dat mensen en goden kan overkomen, en luidt het begin van Ragnarök aan.

Balder wordt samen met zijn vrouw Nanna verbrand op zijn schip Hringhorni. Wodan schenkt Balder de ring Draupnir op zijn brandstapel. Na het Ragnarök (de eindtijd) is Balder een van de goden die in de 'nieuwe wereld' (Idaveld) terug zal keren. Andere goden die terugkeren zijn Höder, Vidar, Vali, Modi en Magni.

symbool staan voor de kringloop der seizoenen. Het moment van zijn sterven is het moment waarop de midzomerzon zijn hoogste punt bereikt heeft. De Goden wilden niet dat Balder stierf. Ze wilden hem vereeuwigen, zodat ook de op de dood gelijkende winternacht niet meer over de wereld zou vallen. Omdat dit tegen de Goddelijke ordening (de kringloop) ingaat mislukt dit plan.¹⁰

Midzomervuur / Zonnewendevuur
(aansteken bij zonsondergang 23 juni)

Het mensengeslacht
baat meest het vuur
en 't schijnsel der stralende zon,
gezondheid ook
en zo mag zijn
te leven schandeloos

Edda Hávamál - Jan de Vries

Een van de belangrijkste jaarvuren, die in alle delen van Europa voorkwam en in veel delen nog steeds populair, is het Sint Jansvuur, het Midzomervuur. De oorspronkelijke naam van het Sint-Jansvuur is, zoals af te leiden valt uit oude oorkonden: *Sunwentfeuer*. Op de avond van de 23^e juni, als de schemering valt, wordt het Zonnewendevuur aangestoken. Het bouwen van de brandstapel en het aansteken was een zaak van de gehele gemeenschap. De jongelingen van het dorp verzamelen het hout en de stro, en wee degene die zijn taak niet naar behoren vervuld had. Het vuur werd vaak op een hoogte, een heuvel, een berg of een dijk, ontstoken zodat het schijnsel van het vuur door zoveel mogelijk mensen te zien was. Om het vuur wordt een reidans gedanst, en men springt paarsgewijs door het vuur en hoopt daardoor op een goede gezondheid voor de komende tijd. Het vuur heeft een zuiverende werking, wat blijkt uit het feit dat magische schaadstoffen zoals dragers van ziekten vernietigd worden. Het vuur moet op bijzondere wijze ontstoken worden: door wrijving van twee stukken hout ontstaat hitte dat gebruikt wordt om gedroogd mos of gras aan te steken; het zogenaamde “nôd-fyr” of “noodvuur”. Als er een besmettelijke ziekte of een natuurramp uitbrak, dan werden alle haardvuren in alle huizen gedoofd en moest er nieuw vuur, het noodvuur, aangemaakt worden door het wrijven van hout op hout. De herkomst van het woorddeel “nood” gaat terug op **neuh* → ‘wrijven’. In 742 n.o.j. werd het maken van noodvuur verboden. Het werd op de *Capitulare Karlmanns* gezet: *forbids illos sacrilegos ignes quod niedfyr vocant*. Dit vroegchristelijke verbod bewijst de heidense oorsprong van het gebruik.

Voor dat het vuur aangestoken wordt, loopt iedereen rechtsom in een omegang drie keer om de brandstapel. Dit drie keer rond gaan gebeurde in het Franse departement Oise nog in de 19^e eeuw.

¹⁰ In een aantal publicaties (o.a. Aat van Gilst en Vermeyden / Quak) las ik dat de mythe van Balders dood *geen* betrekking heeft op de kringloop van de seizoenen, omdat Balder in de mythe *niet* uit de onderwereld terugkeert in de wereld vóór Ragnarök, maar pas *na* de wereldondergang in de “nieuwe wereld” het Idaveld terugkeert. Ik vind dit een beetje een semantische kwestie. Immers het ontstaan van de wereld, de wereldondergang en het herrijzen van een nieuwe wereld, zoals die in de Germaanse mythen beschreven wordt is óók een kringloop.

Door het Midzomervuur met noodvuur aan te steken voert men een heilshandeling uit die het vuur een extra cathartische werking verleent. Runderen, paarden en ander vee werden langs de gloed van het vuur geleid als remedie tegen veeziekten. Het vuur werd meegenomen om het eigen haardvuur opnieuw aan te steken, en ook de kooltjes nam men mee om thuis uit te

strooien. Dit heeft een heilzame werking. Amuletten worden uit verbrande houtsresten gesneden. In het zonnewende vuur worden de bloesems verbrand, en daarmee wordt afscheid genomen van de bloemdragende fase van planten en wordt de vruchtdragende fase begroet.

Midzomer is dus het keerpunt van *bloeien* naar *vrucht dragen*.

Vanouds verzamelden meisjes op de avond voor Sint Jan “negenderlei” kruiden, vlechten ze in een krans¹¹ en leggen deze onder hun hoofdkussen. In hun slaap ontmoeten ze hun toekomstige echtgenoot (In de legende heet Sint Janskruid het “bedstro van Maria”). Deze bloemenkrans wierp men in het vuur met als doel het verkrijgen van vruchtbaarheid, zoals bijvoorbeeld in het Oostenrijkse Karintheë tijdens Sint Jan gebruikelijk was.

Naast de heilzame werking heeft het midzomervuur nog een andere betekenis; het is een zonnewendevuur en diens gloed staat in een magische samenhang met de hitte van de Zon. De Zon bevindt zich op een kritiek punt en moet door het vuur aangemoedigd en versterkt worden. Het rollen van het vuurrad is een traditie die

Sint Janskruid

¹¹ Een volledige Sint Janskrans bestond uit drie trossen, die met elkaar verbonden waren. De middelste tros bestond dan uit Sint Janskruid, varen, zegge (aargras), korenbloemen, madeliefjes en rozen. Zowel witte als rode. De zijtrossen werden gemaakt van Sint Janskruid met violen, Spaans gras, rozen, koekoeksbloem, korenbloem, anjers en wilde lis. De drie trossen werden onderling verbonden met slingers vergeet-mij-nietjes.

J. H. Kruizinga, *Levende folklore* (Assen z.j.)

ook in deze context gezien moet worden. Door het rollen van het rad, bootst men de loop van de Zon na, en daarmee versterkt men de Zon in zijn loop door het jaar. Hetzelfde gebruik, het rollen van een brandend rad, vindt in Europa ook plaats tijdens de winterzonnewende!¹² Zoals hierboven vermeld, kan door het oprichten van een “vuurboom” in het midden van de cirkel, het contact met de Goden en de overleden voorouders gelegd worden. Door het maken van een offer kan men Thor verzoeken bescherming te bieden tegen de elementen (storm, slagregens, hagel, blikseminslag), en Freyr en Freyja kan men door een offer verzoeken geluk in de liefde, vruchtbaarheid en gezondheid te geven.¹³

In de Brabantse volksoverlevering worden de grafheuvels (Acht Zaligheden; Noord-Brabant) ook wel “kattebelten” of “kattedansen” genoemd, omdat volgens die overleveringen tot in de 18^e eeuw op de 21^e juni *katten gedood of verbrand* werden. Dit gebruik kwam elders in Europa ook voor; in de Franse Alpen werden katten boven het Sint Jansvuur geroosterd. Katten zijn gewijd aan Freyja, men kan aan haar offeren door het symbolisch offeren van een kat van stro in het Zonnewendevuur.

Door het paarsgewijs springen over het vuur, springt men door de rookkolom die het directe contact met de Goddelijke Machten legt. Hierdoor krijgt het verzoek om liefde, vruchtbaarheid en gezondheid extra kracht. Volgens de overlevering sprongen bruidsparen hand in hand over de nasmeulende resten van het vuur, om te voorkomen dat het huwelijk kinderloos zou blijven. Wie niet naar het Sint Jansvuur kwam zou nooit trouwen, en als verloofden tijdens het springen de handen niet loslieten, zouden ze hetzelfde jaar nog trouwen. Er wordt van oost naar west gesprongen, met de baan van de zon mee. Hoe hoger men springt, hoe hoger de vruchtbaarheid. Iedereen springt negen keer over het vuur om verzekerd

te zijn van een maximaal effect. Dit gebeurde onder andere in de 19^e eeuw nog bij de midzomervuren in de Franse Pyreneeën.

De draairichting van links naar rechts vindt zijn grondslag in de overoude zonnecultus die, zoals uit literaire bronnen blijkt, bij de oude Indiërs, Iranen, Grieken, Romeinen, Balten, Kelten en Germanen bestond. Iets doen tegen de richting van de zon in, is een vergrijp tegen de natuurlijke gang van zaken, en brengt ongeluk. Het is dus van groot belang dat rituelen zoals de gang van de drinkhoorn tijdens de minnedrank, de ommegang, het dansen om het vuur en de midzomerstang, het rollen in de ochtenddauw met de zonnebaan (rechtsom / met de klok mee) mee gebeuren. Lineaire activiteiten zoals bijvoorbeeld het springen over het vuur dienen ook met de zonnebaan mee, dus van oost naar west, te gebeuren.

¹² Volgens Jan de Vries bewijzen parallellen in de vuurgebruiken / vuurrituelen met de overige Indo-europese volkeren dat de midzomergebruiken tot in de heidense tijd teruggaan. (AGR §316)

¹³ De vlam van het midzomervuur is dus:

1. zuiverend / reinigend;
2. heiligend;
3. versterkend.

Als afsluiting van het ritueel houdt men een *minnedronk* ten teken van afsluiting en van een nieuw begin. Hiermee stapt men de profane wereld weer binnen en kan het feest beginnen, met eten, drinken, muziek en dansen.

Het “minnedrinken” is een “herinneringsdronk”. “Minne” gaat terug op het Germaanse woord “men” dat “zich herinneren” betekent. Nog tot in de twintigste eeuw werd de “Sint-Jansminne” op 24 juni gedronken. Uit overleveringen weten we dat de heidense Germanen een minnedronk op Freyja en Freyr uit brachten, dat tot doel een goede oogst had. Onder eerbiedig zwijgen werd de drinkhoorn rondgegeven in de draairichting van de Zon, onderwijl nam iedereen een slok. Ook ter herinnering van de overleden voorouders, verholen in de grafheuvels, bracht men een minnedronk uit.

Dauwrollen (’s ochtends op 24 juni voor zonsopkomst)

Uit de kruin van de wereldboom (Yggdrasil) vallen de gouden mededruppels die de midzomerdauw veroorzaakt. Van deze dauw maken, volgens de Edda, de bijen honing. Volgens de volksoverlevering heeft de dauw op de ochtend van Sint Jan bijzondere krachten bij het genezen van ziekten.

Op de webstek van het “Nederlands Centrum voor Volkscultuur” leest men het volgende:

De dauw van 24 juni, de feestdag van Sint Jan, zou helpen tegen allerlei ziekten. Mensen stapten vroeg uit de veren, net als op Hemelvaartsdag, om zich met dauw te wassen door in het natte gras te rollen.

Wie dat rollen in het gras te boers vond, legde de avond ervoor doeken buiten waar de dauw in kon trekken. De doeken werden 's morgens uitgewrongen en men kon zich dan wassen met de heilzame Sint Jansdauw. Een Gelderlander dichtte over het Sint Jansfeest en de dauw in de zeventiende eeuw:

*Maar Sint Jan wordt boven maten
Seer gevierd van desen rey
Want ey siet eens langs de straten
Uwt haer vensters mey bij mey
Die sij tot een offerhande
Van sijn dau nu brengen voort
Want sij seggen, dat men 't branden
Van veel sieckten daerdoor smoort.*

J. ter Gouw, *De Volksvermaken* (Haarlem 1871)

Het wassen in de midzomerdauw, of het baden in een beek of rivier, is een voorchristelijk¹⁴ reinigingsgebruik, waarmee men het afgelopen half jaar van zich afspoelt, en alles in de toekomst vruchtbaar is en in goede gezondheid verloopt.

Bij zonsopgang begroet men de zon. Tegenwoordig gebeurt dit op Midzomer door neo-druïden bij Stonehenge.

Literatuur:

- Gilst van, Aat, *Midzomer in Europa*, 2006
- Rosseels Carla, *Natuur Rituelen*, 2004
- Vries de, Jan, *Altgermanische Religionsgeschiede I en II*, 1965 en 1957
- Tijdschrift *Traditie*
- Wikipedia

Afbeelding uit de Edda
(Noordsche Mythologie; Buddingh 1836)
We zien hier een symbolische voorstelling van de laagste middelste en hoogste stand van de zon: de “drie zonnen”
Hár, - Jáfhar, - Thrídi
Midwinter – Evening - Midzomer

¹⁴ Augustinus, die in de 4^e en 5^e eeuw n.o.j. leefde, sprak zich uit tegen het heidense gebruik om op de feestdag van Johannes te wassen in de nachtelijke uren in bronnen, poelen of rivieren.